

IVAN IVLAMPİE, Asistant Professor
 Department of Philosophy
 University Dunărea de Jos, Galați

UN ARHEOLOG AL SACRULUI: MIRCEA ELIADE

Abstract

In this paper, the author aims to reveal the scientific affiliation of the Romanian scholar and the distorted way in which his works were initially received in the Romanian culture. Identifying the object of Mircea Eliade's scientific researches, the author analyzes his methods of studying the holy, as compared to other similar philosophical pursuits.

Arheologia – cunoaștere a vechiului – o înțelegem instantaneu ca pe o activitate întreprinsă pe un șantier în care se execută cu mîgală, cu metode și tehnici riguroase, săpături în teren, cu scopul de a aduce la lumină vestigiile materiale ale trecutului, revelatoare pentru istoria de început a omului.

Dar arheologia nu se poate rezuma numai la această căutare de urme, cu mijloace precum sapa și mistria. O veritabilă arheologie săvârșeau din toate timpurile și filosofii. Cu mintea lor, prin *logos*, ei căutau să descopere și să explice începutul, cel mai vechiul – *archeul* –, renunțând la *mythos*. Așa a procedat Tales cu Apa, revelând-o ca fiind rațiunea de început a Cosmosului, tot astfel s-a jucat Heraclit cu Focul, Democrit cu atomii, Platon cu Formele, Hegel cu Ideea Absolută, iar Schopenhauer cu Voința.

Arheologia mai poate fi și săpătura migăloasă în înțelesul cuvintelor, activitate care ne ajută să surprindem mai poate de început al denominațiunii. Sub această formă ea apare ca o ramură a lingvisticii, ca etimologie (din gr. *etymon logos* – știința înțelesului adevărat, de obârșie, de început). Bogate exerciții de săpături arheologice în lingvistică descoperim, în cazul culturii române, la Bogdan Petriceicu Hașdeu ori la Constantine Noica.

Putem acum ușor generaliza că întreaga cercetare științifică este un vast șantier arheologic îndreptată spre descoperirea începutului pe baza amprentelor sedimentate fie în elementele de bază ale universului, cum e cazul Chimiei, fie în traiectoria corpurilor sub diferitele lor stări de agregare, cum ar fi cazul Fizicii.

O operă de arheologie întreprinde și Mircea Eliade. Ca șantier, acesta și-a ales sacrul. Pentru a-i înțelege substanța, ce este acesta, el a căutat să aducă la suprafață modalitățile sale de manifestare în conștiința tuturor neamurilor și în conștiința omului din toate timpurile. Vastul șantier deschis de arheologul român al sacrului s-a materializat într-o operă monumentală, într-o enciclopedie accesibilă oricui, dar accesată și înțeleasă numai de specialiști.

Ca orice document arheologic, opera lui Eliade, ce are la bază o dare de seamă – în cazul nostru în privința sacrului -, este, pe multe pagini, redactată extrem de minuțios și amănunțit. Acest fapt poate determina caracterul neatractiv al lecturii, dincolo de răsunetul și ispitele care par a izvorî din titlurile cărților: *Yoga. Nemurire și libertate; Tratat de istorie a religiilor; Mitul eternei reînnoarceri; Sacrul și profanul; Aspecte ale mitului* ș.a.m.d. De unde pot avea revelația acestui fapt? Nu doar din cărțile ce zac în biblioteca personală și sunt foarte, foarte rar deschise pentru a confirma o informație, pentru a realiza o conexiune. Mai des deschid un dicționar de mitologie, scris de Victor Kernbach, decât *Istoria ideilor și credințelor religioase*, de Mircea Eliade. Poate că acest lucru se datorează asimilării rapide a

ideilor fundamentale ale filosofului religiilor și care nu îmi mai solicită efortul de a le reevalua.

În spațiul cultural românesc s-a produs, însă, și în legătură cu receptarea operei lui Mircea Eliade, o monstrozitate. Pe fondul creșterii propagandei ateiste în regimul comunist, pe fondul concurenței între „savantii” români de renume mondial, pe fondul tinereții legionare a eroului nostru, pe fondul alternativei atractive de a fi cucerit de ezoterismul unei cercetări neutre a fenomenului religios, pe fondul ambivalent de a-l cultiva pe Eliade ca mare român, dar și ca un mare dușman al regimului, pe fondul încercării de a-i edita opera și de a-i retrage cărțile din librării, sau de a le publica într-un tiraj nesemnificativ față de interesul stârmit de canalele propagandistice și dușmănoase ale occidentului putred, pe fondul Școlii de la Păltiniș... – pe tot acest fond s-a creat *Mitul Mircea Eliade*. Noi am fost intoxicați înaintea de 1989 nu de o operă științifică, cum ar fi fost normal, ci de cazul unui român care și-a văzut visul împlinit în America, unde a devenit un mare erou, poate cel mai mare, în studierea fenomenului religios. Acestui caz real i s-a dedicat un cult care era trăit de români pe lungimile de undă ale Vocii Americii și era amplificat de lășitatea regimului în care funcționa cultul cuplului ceaușist, care abia dacă a îndrăznit tipărească o proză trunchiată și două studii ale savantului de origine română. Dovada reală a existenței cultului față de Eliade o poate constitui întreprinderea de viață a unui scriitor, Mircea Handoca, efortul acestuia îndreptându-se mai ales spre edificarea unui Templu Mircea Eliade.

Revelația acestui mit Eliade am avut-o imediat după anii revoluției din decembrie, când, în sfârșit, opera savantului a fost tradusă și publicată hectometric. Cum s-a produs acest fenomen? Simplu! Pe atunci se și cumpăra și citea literatura complexă a lui Eliade. Am fost luat la întrebări de un pasionat credincios al mitului Eliade despre ce tot scrie el în toate aceste cărți de religiologie. „Că de aici nu se înțelege de fapt nimic”, iar „eu vreau să aflu câteva răspunsuri la probleme precum *ce este harul* și care privesc trăirea vieții religioase, posibilitățile de mântuire”.

Într-adevăr, parcurgând lucrările lui Mircea Eliade nu vei găsi pagini care să te îndemne la o convertire într-o anumită credință sau alta. Neutralitatea aceasta axiologică elimină tot ceea ce e prezent în fiecare doctrină religioasă și care poate fi identificat într-un capitol special denumit „ortodoxie” sau apologetică. Cei ce l-au receptat pe savant din perspectiva unui personaj mitic și fabulos au căutat și acest aspect prezent în religii, de călăuzire spre veritabila și singura credință religioasă: *dacă el este atât de competent în cunoașterea fenomenului religios, atunci să ne scutească de efortul căutărilor și al frământărilor sufletești și să ne îndrepte către adevărata și dreapta credință*. Or, tocmai această neutralitate a făcut posibilă interpretarea și studierea științifică a faptului religios, dincolo de ceea ce a constituit acest fenomen în toate timpurile: o sursă inepuizabilă de violență interconfesională.

Se poate afirma că nici o religie nu se poate oglindi în scrierile lui Eliade tocmai din perspectiva care le conferă viața, viabilitatea, aceea de a dobândi adeziunea sufletelor, de a converti oamenii, de a mișca popoarele. *De aceea* opera lui, care oglindește toate credințele religioase, devine pentru sufletele avide de hrană religioasă extrem de plictisitoare și neatractivă. Prețul a fost destul de bine cumpănit, iar faptul că succesul științific a fost cucerit în mediul cultural american se poate constitui într-un argument referitor la obiectivitatea cercetării arheologice a sacralului săvârșită de Eliade întregul cuprins al globului. Numai prin îndepărtarea unui mit, numai prin eliminarea unui cult și prin renunțarea la descoperirea vreunui crez propagat de autor sau încifrat undeva printre rânduri, numai abia atunci poți realiza o justă imersiune în erudita operă de savant, și abia atunci putem depăși în cultura românească romantismul receptării în favoarea unei atitudini științifice și critice.

În definierea sacralului Mircea Eliade este un fenomenolog, în sensul în care fenomenologia a fost elaborată ca metodă științifică de Edmund Husserl. Iar fenomenologia este tocmai tehnica de cercetare a arheologiei. Spre exemplificare, în cercetarea lor arheologică, filozofii au ajuns să definească principiul ca acel element primordial fără de care nu poate exista universul, arătând că acesta nu poate exista fie fără Apă, Foc, Forme, Spirit Absolut ș.a.m.d. Tot astfel, universul profan nu poate exista fără sacru. Suspendând realitatea care iese din orizontul sacralului, Eliade nu face altceva decât să descrie modul de manifestare a *eidōs*-ului fenomenului religios. Această suspendare nu o realizează el, ca om de știință, ci ea este realizată de comunitățile de credincioși în toate timpurile. Fenomenologic procedează, în chip nereflectat, omul religios, pe când omul de știință care își asumă metoda fenomenologică devine conștient de suspendările („rupturile de nivel ontologic”) realizate în timp și descrie sacralul în diversitatea formelor sale de manifestare. O descrierea anevoioasă, arată Eliade, pentru care nu sunt suficiente câteva vieți omenești în vederea prelucrării materialului acumulat cu referire la experiența religioasă a umanității. Și totuși Eliade avansează câteva cadre metodologice menite să identifice natura sacralului, indiferent de formele inepuizabile sub care acesta s-a manifestat și se poate manifesta. În primul rând, sacralul este un element al structurii conștiinței umane și nu un stadiu al evoluției acestei conștiințe. Apoi, se remarcă natura ambivalentă sub care se manifestă sacralul în toate împrejurările istorice: el atrage și respinge, este venerat, dar și temut, este benefic, dar și malefic. Sacralul este kratofanie. Și nu în ultimul rând, sacralul are libertatea de a se manifesta oriunde în profan, în orice formă: a pietrei, a lemnului, vegetală sau animală, în categorii de oameni, în gesturi și comportamente – trăsătură care este denumită hierofanie.

În raport cu aceste trăsături ale sacralului fiecare om are propria sa experiență religioasă. În universul actelor sale intenționale el săvârșește o deturnare psihologică dar și axiologică asupra firii unor lucruri, săvârșind *rupturi de nivel ontologic*. Anumite realități părăsesc sfera profană dobândind o *altă* semnificație, devin kratofanie și hierofanie. Această schimbare de atitudine față de regimul firesc al lucrurilor definește viața religioasă a omului.

Trebuie să observăm că nu numai în cazul experienței religioase procedăm la rupturi de nivel ontologic. Putem evoca analiza realizată de Marx în *Capitalul* referitoare la geneza valorii universale de schimb, adică, în limbaj profan, la modul cum au apărut banii. Experiența schimbului de mărfuri a determinat ca un produs destinat întrebuințării imediate să dobândească valoarea ieșită din comun, anume aceea a medierii schimburilor. Astfel, aurul a ajuns să oglindească valoarea de întrebuințare a tuturor mărfurilor. Dar mai mult, întâlnim la Karl Jaspers o analiză a modului cum procedează filozofii înșiși prin rupturi de nivel ontologic atunci când speculează cu privire la principiul din care a „degenerat” universul. În fiecare încercare speculativă de acest gen, orice filozof rupe un element din ordinea sa firească și îi atribuie puterea miraculoasă de cauză primordială a universului. Așa s-au născut concepțiile filozofice de la Tales la Schopenhauer, de exemplu, care au așezat la baza lumii, ca principiu, apa ori voința.

Dacă am relevat asemănările existente între autori diferiți care au descoperit modul de semnificare a unor realități simbolice fără a se influența și fără a conștientiza procedura identică, atunci trebuie să evidențiem și consecințele date de o posibilă comparație a unui demers comun. Ca fiindă ce experimentează sentimentul religios ori riscul mistic al schimbului economic, nemaivorbind de speculația metafizică, omul e decis să atribuie un credit nefiresc firii ce-l înconjoară. În acea fire e proiectată întreaga ambivalență a existenței sale conștiente: iubirea și teama, atracția și respingerea. Rezultatul: sentimentul de criză (de risc permanent) sublimat într-o convingere reciprocă a consistenței ontologice. Din această perspectivă pragmatică se constituie solidaritatea socială.

Revenind la demersul arheologic al lui Mircea Eliade trebuie să atragem atenția asupra unei descoperiri benefice și, totuși, nevalorificată în spațiul cultural românesc. În timp ce în regimul comunist arheologia, ca tehnică de cercetare a subsolului, demonstra prezența vieții umane din vremuri paleolitice, indicând unelte rudimentare și mai apoi stilizate, Eliade demonstra manifestările spirituale ale omului paleolitic și ale celui generat de acesta. În cărțile noastre de istorie te întâlneai cu descrierea ceramicii brute sau bine frământate, cu reliefuri prezent pe vase ce consta din incizii, din aplicarea unui șnur sau, mai târziu, a unor picturi cu varii culori și motive. Două luni de zile elevii claselor de gimnaziu și de liceu, studenții la facultățile de istorie – un semestru – erau domesticiți cu aceste detalii materiale ale urmelor supraviețuirii umane. Dincolo de topoare, de lamele, de vârfuri de săgeți, de răzuitoare nu te întâlneai decât în această muzeu de istorie al României nu vei descoperi nimic altceva decât vestigiile marxiste ale arheologiei. Rezultatul unui demers precum cel al lui Eliade nu are locul său meritat în această excursie în trecut, care este un tratat sau un muzeu de istorie. Pe când, în arheologia sa a sacralului el ne revelează dincolo de bolovanul de prund viața spiritului, respirația omului după un absolut, satisfacția sa spirituală pentru o masă îmbelșugată, mulțumirea sa pentru actul sexual, grațitudinea pentru inițierea în meseria vieții sale etc. Demersul cercetătorului român a fost îndreptat spre revelarea eternei pasiuni a sufletului omenesc, aceea de unificare a Realului despiciat prin Creație. Omul și-a asumat permanent o responsabilitate față de Materie, el a căutat să colaboreze la desăvârșirea Materiei, asigurându-și astfel propria desăvârșire. Reconstituind unitatea universului mental al omului religios în raportul său cu Natura, Eliade ne oferă o perspectivă deplină asupra unor epoci pentru care vestigiile culturale sunt incomplete, bizare, criptice. Dublat de hermeneut, fenomenologul religiilor a deprins știința și ne-a oferit cunoașterea formelor de manifestare a vieții religioase plecând de la vestigii elementare pe care reușește să le integreze în viziuni unitare cu privire la evoluția spiritualității umane.

Încheiem acest scurt demers în arheologia receptării lui Eliade în cultura română și în relevarea caracterului arheologic al operei sale printr-un citat din concluziile sale din vestitul *Tratat de istorie a religiilor*, citat în care putem descoperi că el însuși era conștient de valoarea vieții spirituale în raport cu cea materială: „Tot ceea ce se petrece în viața omului, chiar în viața lui materială, își are rezonanța în experiența lui religioasă. Descoperirea tehnicilor vânătorii, agriculturii, al metalului etc. nu a modificat doar viața materială a omului; ea a îmbogățit, în plus – și, poate că într-o măsură încă mai mare – spiritualitatea umană... Modificările economice și sociale și, în ultimă instanță, evenimentele istorice nu sunt capabile să dea socoteală singure de fenomenele religioase ca atare, dar transformările survenite în lumea materială (agricultură, metalurgie etc.) deschid spiritului mijloace noi de cuprindere a realității”.